

Het verslag van Duijs' afscheid als godsdienstonderwijzer in een kerkenraadsvergadering aan het einde van 1892, na een halve eeuw dienst, bevat geen karakteristiek van zijn persoon en zijn werk, maar slechts een sober en obliagaat woord van dank.

'Terloopse' gegevens van diverse aard in kerkhistorische geschriften, waarvan een aantal in de inleiding tot dit themanummer de revue passeerden, kunnen bijdragen aan de inkleuring van het beeld van de godsdienstonderwijzer. Hetzelfde geldt voor verspreide informatie in de algemene literatuur. Daar de godsdienstonderwijzer een publieke persoon was, valt het te verstaan dat hij in geschriften van diverse aard 'opduikt'. Met name over het 'profiel' van de achttiende-eeuwse 'voorloper' van de godsdienstonderwijzer, de catechiseermeester en krankbezoeker (ziekentrooster), zijn verscheidene gegevens bijeengebracht.¹⁷ Hoewel het in de bloemlezing geschetste portret karikaturaal is – de eerwaarde, een slimmerik die de handenarbeid verruult voor een gemakkelijk herenbestaan, wekt om zijn gewichtigdoenerij de lachlust op – bevatten zij niettemin zakelijke informatie die kan bijdragen aan een beter beeld, ook van de negentiende-eeuwse godsdienstonderwijzer, bijvoorbeeld aangaande zijn kleding, mantel en bef, die tot in de negentiende eeuw in gebruik bleef, zoals bij Polman. Hetzelfde geldt voor de beschrijving van de godsdienstonderwijzer in het negentiende-eeuwse satirische geschrift *De bijhang der geleerde wereld*.¹⁸ In het hoofdstuk 'De catechiseermeester en krankenbezoeker' (pp. 72-81) worden twee contrasterende 'geestelijken' ten tonele gevoerd. De ene is een onuitstaanbaar, ijdel mens, een betweter, 'te lui en vadzig' om een handwerk of ambacht te leren (p. 79). De ander, een tragische figuur, die graag predikant had willen worden, maar het geld niet had om de academie te bezoeken. Na als catechiseermeester geëxamineerd te zijn, vervulde hij bescheiden en toegewijd zijn 'ambt' (pp. 77-78).

Een concreet voorbeeld van het laatste type 'catechiseermeester' is G. Besselaar M.Jz. (1826-1921), die te Rotterdam jarenlang met volle toewijding tegen een geringe bezoldiging als in het verborgene zijn werk deed en wie, volgens dr. H.M. van Nes in zijn memoires,¹⁹ de hoogste waardering toekomt.²⁰ De werkelijkheid biedt overigens een rijker geschakeerd beeld dan de *Bijhang der geleerde wereld* suggereert, zoals zal blijken. Ter bevestiging van deze opmerking maken we nu alvast kennis met een godsdienstonderwijzer die 'van kleur verschoot', namelijk Jan Hendrik Maatjes (1815-1870) die, opgekweekt binnen de Groninger theologie, zich ontpopte tot de 'voorman' van de rechtzinnigen te Groningen. Hij verloor zijn vergunning vanwege de weigering zijn catechisanten te laten 'aannemen' bij niet-orthodoxe predikanten en sloot zijn loopbaan af als christelijk afgescheiden predikant te Bunschoten.²¹

op de pastorale markt 1550-1880, Rotterdam 2006, passim.

⁶ 's-Gravenhage 1816.

⁷ Gaandeweg kwam er evenwel een einde aan het krankbezoekerschap als zelfstandige functie. Zie De Niet, *Ziekentroosters*, 108-118, 134-136. Ook in latere tijd behoudt de 'krankbezoeker' een plaats in het reglement (WRGO, art. 9, 36).

⁸ Alle opmerkingen over het leven en werk van Polman in dit artikel zijn ontleend aan C. Houtman, 'Een geboren verteller. H. Polman Az. en de bijbelse geschiedenis', *DNK* 34, nr. 74 (2011), 1-23 (pp. 2-8). Verwijzingen blijven verder achterwege.

⁹ Te Vriezenveen betrof het een aanstelling voor vijf jaar en bedroeg het traktement f375 per jaar plus de opbrengst van enige catechisaties; in Andijk werd f300 per jaar betaald.

¹⁰ 10, 17, 24 juli 1873. Zie M. Buitenwerf-van der Molen, *God van vooruitgang (...)*, Hilversum 2007, 151, 233.

¹¹ In NRGO.

¹² Zie WRGO.

¹³ Zie bijv. H. de Weerd (red.), *Een pionier herdacht. Uit het leven en werk van Ev. W. de Weerd (de Domeneer van Turfland)*, Amsterdam z.j., 11.

¹⁴ Zie bijv. R.B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam. v: De kerk der hervorming*